

УДК 336.26

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-29>

Дем'янчук О.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»

Demianchuk Olha

PhD,
Associate professor of Finance, Accounting and Auditing Department,
The National University of Ostroh Academy

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ І ЙОГО ДИСПРОПОРЦІЇ

ECONOMIC EVALUATION OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL UNITS AND ITS DISPROPORTIONS

У статті надано економічну оцінку фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, визначено диспропорції його формування. Використано методіку оцінювання формування фінансового потенціалу за допомогою макроекономічних показників, доведено, що основою формування фінансового потенціалу в межах адміністративно-територіальної одиниці є валовий регіональний продукт. Під час дослідження проведено рейтингування адміністративно-територіальних одиниць за рівнем забезпечення їх фінансовим потенціалом. Автор зупинився на детальному оцінюванні показників диспропорції у забезпеченні фінансовим потенціалом адміністративно-територіальних одиниць. Результатом дослідження є визначення чинників, які впливають на поглиблення диспропорцій у формуванні фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України.

Ключові слова: метод оцінювання формування фінансового потенціалу з використанням макроекономічних показників, коефіцієнти диспропорції фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, показники фінансового розриву у формуванні фінансового потенціалу в межах територіальних одиниць, глибина фінансових розривів.

В статье предоставлена экономическая оценка финансового потенциала административно-территориальных единиц Украины, определены диспропорции его формирования. Использована методика оценивания формирования финансового потенциала с помощью макроэкономических показателей, доказано, что основой формирования финансового потенциала в пределах административно-территориальной единицы является валовый региональный продукт. Во время исследования проведено рейтингование административно-территориальных единиц по уровню обеспечения их финансовым потенциалом. Автор остановился на подробном оценивании показателей диспропорции в обеспечении финансовым потенциалом административно-территориальных единиц. Результатом исследования является определение факторов, влияющих на углубление диспропорций в формировании финансового потенциала административно-территориальных единиц Украины.

Ключевые слова: метод оценивания формирования финансового потенциала с использованием макроэкономических показателей, коэффициенты диспропорции финансового потенциала административно-территориальных единиц Украины, показатели финансового разрыва в формировании финансового потенциала в пределах территориальных единиц, глубина финансовых разрывов.

The paper carries on an economic evaluation of the financial potential of the administrative-territorial units of Ukraine, identifies the disparities in its formation. The author has used the methodology of estimation of financial potential formation applying macroeconomic indicators. As a result, the research discovers that the basis of financial potential formation within the administrative-territorial unit is the gross regional product. In the course of the study, administrative and territorial units are ranked according to the level of their financial potential. Thus, the paper distinguishes five groups of administrative-territorial units according to the share of gross regional product generated within them. In particular, these are the regions of the first group with "high relative weight", the regions of the second group with "considerable relative weight", the regions of the third group with "sufficient relative weight", the regions of the fourth group "moderate relative weight" and the regions of the fifth group which considered being with "low relative weight". The author draws attention to the detailed assessment of the indicators of disproportion

in providing the financial potential of the administrative-territorial units. In particular, the study shows an estimation of all following coefficients: the coefficient of differentiation of economic growth of administrative-territorial units, the coefficient of the disproportion of formed financial potential, the coefficients of disproportion by socio-economic indicators of administrative-territorial units, the coefficient of the disproportion of capital investments within the limits of administrative units, the financial gap in the formation of financial potential by administrative-territorial units. Evaluating financial gap, the author has identified a group of indicators based on which a detailed assessment was conducted, namely, these are the dynamics and depth of the financial gap. Estimating the coefficient of differentiation, the author accomplished a detailed calculation of the disproportions of the most important components of financial potential, namely gross regional product, production volumes of industrial and agricultural production, income of local budgets and population, as well as attracted capital investments. Thus, the result of the study is to determine the factors that influence the deepening of the imbalances in the formation of the financial potential of the administrative-territorial units of Ukraine.

Keywords: *method of the estimation of financial potential formation with the use of macroeconomic indicators, coefficients of disproportion of financial potential of administrative-territorial units of Ukraine, indicators of financial gap in the formation of financial potential within the limits of territorial units, depth of financial gaps.*

Постановка проблеми. Диспропорції розвитку адміністративно-територіальних одиниць України спостерігаються вже третє десятиліття незалежності нашої держави. Основною причиною таких тенденцій є недосконалість, неефективність, а в певні періоди навіть хаотична державна регіональна політика. До кінця 2014 року, тобто початку впровадження реформи децентралізації, державними та місцевими органами влади не було використано всю сукупність дій, методів, інструментів, які б сприяли ефективному формуванню в межах адміністративно-територіальних одиниць фінансового потенціалу, який є основою забезпечення збалансованого розвитку територіальних одиниць та мінімізує диспропорції у їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання формування фінансового потенціалу в межах адміністративно-територіальних одиниць, диспропорцій у його забезпеченні, оцінювання його рівня займалась значна кількість вчених, зокрема А. Буряченко, З. Варналій, Г. Возняк, О. Тимошенко, М. Козоріз [1; 3; 5; 6].

Так, про зміщення акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень ще на початку 2000-х років писав у своїй монографії З. Варналій. Вказуючи на те, що децентралізація влади супроводжується передачею владних повноважень органам місцевого самоврядування та органам регіонального управління, автор відкриває широкі можливості для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України. Однак, як зазначав автор, існування значної міжрегіональної диференціації умов такого розвитку свідчило про те, що передача повноважень відбувалась більш формально, а не на практиці, тому можливості збалансованого розвитку регіонів України не використовувались як на державному, так і на регіональному рівнях [5, с. 14].

Досліджуючи диспропорції на регіональному рівні, А. Буряченко зазначав, що вони є значними й мають як якісний, так і кількісний характер. Якщо кількісна асиметрія легко простежується на основі офіційних статистичних даних, то якісна потребує більш точного експертного оцінювання [1, с. 119].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання проведення економічного оцінювання фінансового потенціалу та його диспропорцій у межах адміністративно-терито-

ріальних одиниць України сьогодні потребує більш детального дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є комплексне оцінювання фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць та визначення диспропорцій його забезпечення. Основними завданнями є розрахунок цілої групи коефіцієнтів диспропорції у формуванні фінансового потенціалу, визначення чинників, які спричиняють поглиблення диспропорцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш уживаним методом економічного оцінювання стану та рівня розвитку адміністративно-територіальних одиниць України є оцінювання її фінансового потенціалу з використанням макроекономічних та регіональних показників.

Сьогодні на рівні держави таким показником є валовий внутрішній продукт, а на регіональному рівні узагальнюючим показником, який характеризує рівень фінансового потенціалу й розвитку економіки адміністративно-територіальних одиниць, є валовий регіональний продукт (ВРП).

Використовуючи цей підхід, провели комплексне оцінювання фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, а також рейтингування адміністративно-територіальних одиниць за різними параметрами, які характеризують кількісні та якісні ознаки фінансового потенціалу цих територіальних одиниць.

Отже, аналізуючи зміну обсягу валового регіонального продукту (ВРП) та питомої ваги адміністративно-територіальних одиниць в економіці України впродовж 2007–2017 років, спостерігаємо наявність таких тенденцій (табл. 1):

– в усіх областях України спостерігалось загальне зростання валового регіонального продукту впродовж усього досліджуваного періоду, окрім кризового 2009 року, в межах якого найвищий спад відбувся у промислових та промислово-аграрних регіонах;

– упродовж 2013–2015 років у Донецькій та Луганській областях обсяг валового регіонального продукту суттєво скоротився, у 2015 році його значення було майже вдвічі менше за показники 2013 року; основною причиною такої ситуації в цьому регіоні є військова агресія Російської Федерації, і, хоча за 2016 і 2017 роки спостерігалась тенденція зростання, показники ВРП у цих областях сягнули лише обсягів ВРП 2011 року;

Рейтинг адміністративно-територіальних одиниць України
за питомою вагою обсягу ВРП у ВВП за 2008–2017 роки

Адміністративно-територіальні одиниці	Питома вага регіону, %									
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Автономна Республіка Крим	2,9	3,0	3,0	2,9	3,0	3,0		...		...
Вінницька область	2,1	2,2	2,2	2,2	2,3	2,4	2	3,0	3,1	3,1
Волинська область	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5	1,7
Дніпропетровська область	11,0	10,2	10,7	10,8	10,1	10,0	11,1	10,8	10,2	10,5
Донецька область	12,4	11,4	11,9	12,4	11,7	10,8	7,6	5,8	5,8	5,6
Житомирська область	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,9	1,9	2,0	2,1
Закарпатська область	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4
Запорізька область	4,5	4,1	3,9	3,8	3,8	3,6	4,2	4,5	4,4	4,4
Івано-Франківська область	1,9	1,9	1,9	2,1	2,2	2,2	2,4	2,3	2,2	2,1
Київська область	3,8	4,1	4,2	4,5	4,8	4,5	5,0	5,2	5,4	5,3
Кіровоградська область	1,5	1,5	1,5	,5	1,5	1,7	1,8	1,9	1,9	1,8
Луганська область	4,5	4,2	4,2	4,4	4,0	3,6	2,0	1,2	1,3	1,0
Львівська область	3,7	3,9	3,8	4,0	4,2	4,2	4,6	4,8	4,8	4,9
Миколаївська область	2,0	2,2	2,2	2,1	2,0	2,1	2,2	2,4	2,4	2,3
Одеська область	5,0	5,3	5,0	4,7	4,4	4,6	4,7	5,0	5,0	5,0
Полтавська область	3,6	3,7	4,1	4,0	3,9	3,8	4,4	4,8	4,9	5,1
Рівненська область	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,8	1,8	1,7	1,6
Сумська область	1,7	1,8	1,7	1,8	1,7	1,8	1,9	2,1	1,9	1,9
Тернопільська область	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,4	1,3	1,3	1,4
Харківська область	6,3	6,5	6,0	5,9	5,6	5,6	6,1	6,3	6,5	6,3
Херсонська область	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,6	1,6	1,6
Хмельницька область	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7	2,0	2,1	2,0	2,1
Черкаська область	2,0	2,0	2,1	2,1	2,1	2,2	2,4	2,6	2,5	2,5
Чернівецька область	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0
Чернігівська область	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,8	1,9	1,8	1,9
м. Київ	17,9	18,6	18,2	17,2	18,9	20,5	22,5	22,7	23,4	23,4
м. Севастополь	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7		...		...

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики та джерела [2]

– упродовж останніх років центральні й західні регіони України мали вищий обсяг річного приросту валового регіонального продукту, ніж східні області, що зумовлене переважно спадом виробництва в індустріальних регіонах України, зокрема в галузях важкої індустрії;

– лідером за зростанням та обсягом валового регіонального продукту впродовж досліджуваного періоду був Київ, обсяг річного приросту якого з 2015 до 2017 року складає понад 100 млрд. грн.;

– відповідно до оцінювання питомої ваги адміністративно-територіальних одиниць України за обсягом валового регіонального продукту м. Київ станом на 2017 рік формує 23,4% загального обсягу в країні, а порівняно з 2008 роком питома вага ВРП м. Києва зросла на 5,5%;

– аналіз питомої ваги адміністративно-територіальних одиниць України за обсягом валового регіонального продукту показав, що м. Київ та шість областей, таких як Дніпропетровська, Харківська, Донецька, Київська, Полтавська та Одеська, створюють 61,2% обсягу ВРП (станом на 2017 рік); до 2013 року Донецька область посідала друге місце

серед територіальних одиниць за питомою вагою ВРП в Україні, проте у 2014–2017 роках питома вага області в загальному обсязі ВРП зменшилась удвічі, склавши лише 5,6% (табл. 1);

Київська, Львівська, Івано-Франківська області мали у 2012 році значно вищі показники обсягів річного приросту ВРП, ніж Донецька, Запорізька та Луганська області, ці ж тенденції спостерігаються у 2015–2017 роках; поравувавши загальний обсяг валового регіонального продукту центральних та західних областей та порівнявши його розмір у східних і південних областях, ми спостерігаємо досить цікаву ситуацію: у 2012 році в центральних і західних областях цей показник складав 727,9 млрд. грн., або 49,9% загалом в Україні, а для східних і південних він становив 731,1 млрд. грн., або 50,1%, тобто бачимо приблизно однакові за обсягом економіки з незначною перевагою південно-східних областей; це вже давало підставу для спростування хибного на той час твердження про донорське значення східних адміністративно-територіальних одиниць в Україні у створенні фінансового потенціалу країни; у 2015 році ситуація значно змінилась на користь центральних

та західних областей, де сумарний обсяг валового регіонального продукту складав 1 119,553 млрд. грн., або 56,6%, а для східних та південних він становив 859,905 млрд. грн., або 43,4%, і ця тенденція зберігається у 2017 році.

Як відображають аналітичні джерела, економіка західних та центральних регіонів розвивається динамічніше, ніж економіка південних та східних регіонів. 1995 року західні та центральні регіони додали до свого валового регіонального продукту 70,7%, натомість південно-східні – лише 38,2% [2]. Післякризовий період також зберігав аналогічну тенденцію, а початок російської агресії на сході України став основною причиною суттєвого скорочення питомої ваги Донецької та Луганської областей у створенні валового регіонального продукту (як зазначалось вище, скорочення в Донецькій області відбулося вдвічі: з 12,4% до 5,6%, а в Луганській області скорочення відбулось у чотири рази: з показника 4,4% у формуванні ВРП в Україні до 1,0%).

Характеризуючи зміну місця регіонів України за обсягом валового регіонального продукту впродовж 2008–2017 років, вказуємо на те, що майже четверта частина ВРП України формується в м. Києві, який протягом усього досліджуваного періоду посідав перше місце серед усіх регіонів. З 2013 року друге місце посідає Дніпропетровська область, а Донецька область, втративши свою позицію, у 2017 році посіла четверте місце серед 25 адміністративно-територіальних одиниць за обсягом валового регіонального продукту, втративши після анексії дві позиції у своєму рейтингу. Щодо Луганської області, то тут ситуація склалась набагато гірша. Ця область у 2017 році порівняно з 2008 роком, посідає лише 24 місце серед 25 адміністративно-територіальних одиниць України, коли в докризовому 2008 році посідала 6 місце, а у 2013 році (до анексії) – 8 місце, тобто у своєму фінансовому потенціалі ця адміністративна одиниця зазнала найбільших втрат.

Наступним показником, на основі якого ми проводимо економічне оцінювання фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, є обсяг валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу. Аналізуючи зміну цього показника в адміністративно-територіальних одиницях України впродовж 2008–2017 років, акцентуємо увагу на абсолютному зростанні обсягу валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу за досліджуваній період на всіх територіальних одиницях України, за винятком Донецької та Луганської областей. Формуючи рейтинг областей за місцем регіону за цим показником, підтверджуємо критичне становище анексованих областей. У 2017 році за цим показником зазначені області посідали 21 і 25 місця, відповідно, притому, що у 2008 році Донецька область посідала в рейтингу 3 місце, а Луганська – 9 місце. Також варто вказати на позитивні тенденції окремих адміністративно-територіальних одиниць, а саме Кіровоградської та Полтавської областей, які значно покращили свій рейтинг за цими показниками.

Зміна місця регіону за обсягом валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу впродовж аналізованого періоду відобразила такі тенден-

ції: м. Київ та Дніпропетровська область розділяли перше й друге місця, Донецька область із 2010 року почала втрачати свій рейтинг, отже, перемістившись спочатку на четверте місце у 2014–2015 роках, посідає 12 і 23 місця серед 25 регіонів України; покращили свій рейтинг Полтавська й Київська області, посівши останніми роками в рейтингу 3 й 4 місця. Отже, ми можемо стверджувати, що сьогодні основу фінансового потенціалу України формують не лише виключно промислові регіони країни, але й промислово-аграрні.

Провівши групування регіонів України за питомою вагою валового регіонального продукту у 2008 та 2015 роках, вказуємо на те, що регіони першої групи «висока питома вага» складають 41,3% ВВП країни, а лише 27,1% ВВП складають регіони п'ятої й четвертої груп («помірна питома вага» й «низька питома вага»), які містять 17 областей України (табл. 2). Донецька область упродовж досліджуваного періоду перебувала в першій групі, маючи достатній фінансовий потенціал, який забезпечував її сталий економічний розвиток. Аналогічна ситуація була характерна для більшості промислових областей, які входили до другої («значна питома вага») й третьої («достатня питома вага») груп. Упродовж 2013–2015 років унаслідок економічного спаду промислового виробництва, військових дій у східних регіонах ситуація значно погіршилась. Ці області втрачають свій фінансовий потенціал і, як наслідок, не забезпечують достатній економічний розвиток.

Кризова ситуація в промисловості України, яка розпочалась ще у період фінансової кризи, суттєво впливає на формування фінансового потенціалу промислових регіонів. У 2012 році втратила свої позиції Харківська область, перемістившись із другої до третьої групи, хоча у 2017 році вона знову повернулася у другу групу. Проте Луганська область, яка формувала фінансові ресурси своєї адміністративно-територіальної одиниці виключно за рахунок важкої галузі промисловості, у 2008 і 2012 роках входила до складу третьої групи адміністративно-територіальних одиниць, питома вага яких в економіці країни складала 3,3–5,8%. При цьому ця група адміністративно-територіальних одиниць у відповідні роки формувала 25,1% і 31,3% ВРП. Зростання у 2012 році питомої ваги областей третьої групи у формуванні фінансового потенціалу цих адміністративно-територіальних одиниць відбулося не за рахунок зростання цього показника по областях, а внаслідок переходу до складу цієї групи Харківської області. У 2017 році Луганська область внаслідок втрати частини території, руйнації промислових об'єктів під час військової агресії змістилась в останню (п'яту) групу за питомою вагою адміністративно-територіальної одиниці у формуванні валового регіонального продукту. Проте в цьому році до третьої групи потрапляє Донецька область, а тому питома вага у створенні фінансового потенціалу цією групою адміністративно-територіальних одиниць склала 30,3%.

Можемо зробити висновок про те, що більше 60% ВРП, тобто фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, формується в областях, які входять в перші три групи, а їх питома

**Групування адміністративно-територіальних одиниць України
за питомою вагою валового регіонального продукту у 2008, 2012 та 2017 роках**

Назва групи	Показники питомої ваги у ВВП, %	Адміністративно-територіальні одиниці України, що входили у групи у 2008 році	Адміністративно-територіальні одиниці України, що входили у групи у 2012 році	Адміністративно-територіальні одиниці України, що входили у групи у 2017 році*
Перша група («висока питома вага»)	8,5–11 і більше	Дніпропетровська область, Донецька область, м. Київ	Дніпропетровська область, Донецька область, м. Київ	Дніпропетровська область, м. Київ
Друга група («значна питома вага»)	5,9–8,4	Харківська область	–	Харківська область
Третя група («достатня питома вага»)	3,3–5,8	Запорізька, Київська, Львівська, Луганська, Полтавська, Одеська області	Запорізька, Київська, Львівська, Луганська, Одеська, Полтавська, Харківська області	Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська області
Четверта група («помірна питома вага»)	1,6–3,2	Автономна Республіка Крим, Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області	Автономна Республіка Крим, Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області	Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області
П'ята група («низька питома вага»)	0,5–1,5	Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька області, м. Севастополь	Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька області, м. Севастополь	Закарпатська, Луганська, Тернопільська, Чернівецька області

* дані за 2017 рік наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької, Луганської областей

Джерело: побудовано автором на основі джерела [2]

вага у формуванні фінансового потенціалу складає не менше 5,8%.

Характеризуючи зміну місця адміністративно-територіальної одиниці за обсягом валового регіонального продукту, вказуємо на те, що адміністративно-територіальні одиниці, які мають більший обсяг ВРП, мають кращу рейтингову позицію за рівнем економічного розвитку.

Зупинившись на економічному аналізі виявлених диспропорцій у формуванні фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, ми виокремили основну групу показників:

1) фінансовий розрив фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, який розраховується як різниця між максимальним та мінімальним значеннями цього показника в межах одного року:

$$\Phi_{pz} = \text{Max}VP\Pi t - \text{Min}VP\Pi t, \quad (1)$$

де Φ_{pz} – фінансовий розрив фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці; $\text{Max}VP\Pi t$ – максимальне значення фінансового потенціалу j (адміністративно-територіальної одиниці) t -го року; $\text{Min}VP\Pi t$ – мінімальне значення фінансового потенціалу j (адміністративно-територіальної одиниці) t -го року;

2) глибина фінансового розриву фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, яка оцінюється за такими показниками:

- абсолютний приріст фінансового розриву;
- темп зростання фінансового розриву;
- співвідношення темпу зростання фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці з максимальним значенням та темпу зростання фінансового розриву;
- співвідношення темпу зростання фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці з мінімальним значенням та темпу зростання фінансового розриву.

Розрахувавши всі показники диспропорції у формуванні фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 роки (табл. 3), можемо зробити такі висновки.

Упродовж досліджуваного періоду спостерігається постійне зростання вартісного вираження фінансового розриву фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, яке сягає в розрахунку до базового 2010 року у 2017 році 483,84 млрд. грн., темпи зростання склали 359,1%, тобто його значення за сім років зросло у 3,6 рази.

Це дає підставу говорити про досить високий рівень диспропорцій у забезпеченні фінансовим потенціалом адміністративно-територіальних одиниць. Аналізуючи глибину розривів фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, можемо підтвердити домінування впливу на поглиблення фінансового розриву від значно мен-

Динаміка показників диспропорції у формуванні фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 роки

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Фінансовий розрив фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, млрд. грн.	186,75	211,81	265,52	298,80	342,33	433,19	537,90	670,59
Абсолютний приріст фінансового розриву фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, млрд. грн.	–	25,06	53,71	33,28	43,53	90,86	104,71	132,69
Темпи зростання фінансового розриву фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, млрд. грн.	–	113,42	125,36	112,53	114,57	126,58	124,17	124,67
Глибина фінансового розриву фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць із максимальним значенням	–	1,00	0,98	1,01	0,99	0,99	0,99	1,00
Глибина фінансового розриву фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць із мінімальним значенням	–	1,07	0,88	0,93	0,95	0,97	0,92	1,08

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької, Луганської областей

Джерело: побудовано автором на основі статистичних даних Державної служби статистики України за 2010–2017 роки [2]

Зміна коефіцієнта диференціації економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць України за 2008–2017 роки

Показник	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Коефіцієнт диференціації адміністративно-територіальних одиниць України (без урахування ВРП на душу населення м. Києва)	3,19	2,96	3,17	3,18	3,07	3,06	3,25	3,24	3,23	3,08
Коефіцієнт диференціації адміністративно-територіальних одиниць України (з урахуванням ВРП на душу населення м. Києва)	6,36	6,51	6,44	6,03	6,71	7,22	7,50	7,67	8,21	7,57

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької, Луганської областей

Джерело: побудовано автором на основі статистичних даних Державної служби статистики України за 2008–2017 роки [2]

ших темпів зростання фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці з мінімальним значенням, а також впливу вищих темпів зростання фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці з максимальним значенням.

Підтверджуючи тезу про важливість формування фінансового потенціалу в забезпеченні збалансованого фінансового стану й розвитку адміністративно-територіальних одиниць, ми використовуємо метод визначення диференціації економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць України. Для цього використовують коефіцієнт диференціації, який показує співвідношення максимального та мінімального значень валового регіонального продукту на одну особу для адміністративно-територіальних одиниць України:

$$K_{\text{дф}} = \frac{ВРП_{\text{max}}}{ВРП_{\text{min}}} \quad (2)$$

Використовуючи дані Державної служби статистики, провели розрахунки зміни коефіцієнта диферен-

ціації адміністративно-територіальних одиниць України за 2008–2017 роки, що відображено в табл. 4, і дійшли таких висновків. Показник диференціації економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць упродовж усього досліджуваного періоду сягав більше 3, за винятком кризового 2009 року. З урахуванням м. Києва цей показник у 2008–2012 роки становив більше 6, а у 2013–2017 роках спостеріглося значне підвищення коефіцієнта до 7–8, що підтверджує негативну тенденцію, а саме поглиблення диференціації у формуванні фінансового потенціалу й розвитку адміністративно-територіальних одиниць України.

Отже, між регіонами України в середньому без урахування м. Києва диференціація їх економічного зростання спочатку відображала триразове перевищення максимального значення щодо мінімального значення валового регіонального продукту на одну особу, а якщо врахувати показники м. Києва, то диференціація в економічному зростанні й формуванні фінансового потенціалу між ад-

міністративно-територіальними одиницями сягала 6,03–8,21 разів.

Диспропорції у формуванні фінансового потенціалу адміністративно-територіальними одиницями України зумовлені диспропорціями їх соціально-економічного розвитку. Аналізуючи зміну співвідношення максимального та мінімального значень, розрахунок коефіцієнтів диспропорції за соціально-економічними показниками адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 роки, ми визначили, які складові фінансового потенціалу мають найбільший дисбаланс і, як наслідок, негативно впливають на збалансований розвиток територіальних одиниць.

Першим показником соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, який було розраховано, є коефіцієнт диспропорції сформованого фінансового потенціалу в межах адміністративно-територіальних одиниць України. Коефіцієнт диспропорції сформованого фінансового потенціалу в межах адміністративно-територіальних одиниць, як видно з табл. 5, упродовж усього досліджуваного періоду мав досить високе значення, а з урахуванням показника ВРП в м. Києві коефіцієнт диспропорції відображав постійний зростання, станом на 2017 рік складавши 24,5 рази. Отже, ВРП м. Києва є більшим за ВРП, що сформований у Луганській області, у 24,5 рази, а ВРП Дніпропетровської області є вищим в 11 разів, що підтверджує суттєву диспропорцію у забезпеченні фінансовим потенціалом адміністративно-територіальних областей України.

Першим показником, який впливає на формування ВРП, є обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за регіонами. Упродовж 2011–2017 років диспропорція між максимальним та мінімальним значеннями цього показника постійно зростала з урахуванням м. Києва (з 79,1 до 85,1 разів). Між областями без урахування показника м. Києва спостерігається позитивна тенденція, диспропорція обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) за регіонами скоротилась із 42,3 разів до 23,8 разів, хоча це було спричинено не зростанням мінімального значення показника Чернівецької області за весь досліджуваний період, а значним скороченням обсягів реалізованої продукції (товарів,

послуг) Донецькою областю за 2011–2013 роки, а у 2014–2017 роках максимальне значення цього показника відображала Дніпропетровська область. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання у Дніпропетровській області постійно зростав, що з 2014 року знову спричинило зростання коефіцієнта диспропорції. Аутсайдером формування продукції та її реалізації залишилась Чернівецька область. Не забезпечуючи основу для формування достатнього валового регіонального продукту, ця область упродовж усього досліджуваного періоду посідала останнє місце серед адміністративно-територіальних одиниць України за такими показниками, як обсяг ВРП та обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання.

Наступним показником є коефіцієнт диспропорції капітальних інвестицій у регіональному розрізі (табл. 6). Так само, як і з попереднім показником, спостерігаємо значну диспропорцію за обсягами залучених капітальних інвестицій адміністративно-територіальними одиницями. Співвідношення максимального та мінімального значень з урахуванням показника м. Києва складає від 31,3 разів до 45,5 разів. Беззаперечним лідером залучення капітальних інвестицій є м. Київ. Упродовж усього досліджуваного періоду інвестиційно привабливими залишаються м. Київ і п'ять областей, а саме Дніпропетровська, Київська, Донецька, Львівська та Одеська. У 2018 році в межах цих адміністративно-територіальних одиниць залучено 381,073 млрд. грн., що складало 65,85% усіх капітальних інвестицій України. Аутсайдерами із залучення капітальних інвестицій упродовж останніх трьох років є Луганська й Чернівецька області, адже в межах їх адміністративно-територіальних одиниць у 2018 році залучено лише 6,939 млрд. грн., що складало 1,2% усіх капітальних інвестицій України. Коефіцієнт диспропорції капітальних інвестицій сильно впливає на формування однієї з важливих складових фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, а саме інвестиційного потенціалу.

З огляду на аналіз ситуація, яка склалась у межах адміністративно-територіальних одиниць України щодо залучення капітальних інвестицій, є негативною та ще більше посилює диспропорцію в соціально-економічному розвитку територіальних одиниць України.

Таблиця 5

Зміна коефіцієнта диспропорції сформованого фінансового потенціалу в межах адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 роки

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Коефіцієнт диспропорції сформованого фінансового потенціалу в межах адміністративно-територіальних одиниць України	19,9	18,7	20,9	22,7	23,80	24,40	26,30	24,50
Коефіцієнт диспропорції сформованого фінансового потенціалу в межах адміністративно-територіальних одиниць України (без м. Києва)	13,0	13,5	13,0	12,0	11,7	11,6	11,5	11,0

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької, Луганської областей

Джерело: побудовано автором на основі статистичних даних Державної служби статистики України за 2008–2017 роки [2]

**Зміна коефіцієнта диспропорції капітальних інвестицій
у межах адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 роки**

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Коефіцієнт диспропорції капітальних інвестицій у межах адміністративно-територіальних одиниць України	31,3	39,7	35,7	31,2	40,2	42,8	39,8	45,5
Коефіцієнт диспропорції капітальних інвестицій у межах адміністративно-територіальних одиниць України (без м. Києва)	9,3	14,9	14,2	12,4	12,1	12,6	12,5	14,3

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької, Луганської областей

Джерело: побудовано автором на основі статистичних даних Державної служби статистики України [4]

**Зміна коефіцієнта диспропорції доходів населення та середньої місячної заробітної плати
в межах адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 роки**

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Коефіцієнт диспропорції доходів населення в межах адміністративно-територіальних одиниць України	8,9	8,8	9,3	9,8	10,5	10,2	10,0	10,3
Коефіцієнт диспропорції доходів населення в межах адміністративно-територіальних одиниць України (без м. Києва)	7,3	7,3	7,5	7,4	4,9	5,9	5,6	5,6
Коефіцієнт диспропорції середньої місячної заробітної плати в межах адміністративно-територіальних одиниць України	2,1	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,4	2,0
Коефіцієнт диспропорції середньої місячної заробітної плати в межах адміністративно-територіальних одиниць України (без м. Києва)	1,6	1,7	1,6	1,7	1,7	1,8	1,7	1,4

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької, Луганської областей

Джерело: побудовано автором на основі статистичних даних Державної служби статистики й Міністерства фінансів

Третім показником є диспропорції доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) в адміністративно-територіальних одиницях. Згідно з даними Міністерства фінансів України найбільший обсяг доходів місцевими бюджетами формується в м. Києві, а без його врахування впродовж 2011–2013 років лідером була Донецька область, після її анексії найбільший обсяг доходів місцевих бюджетів формує Дніпропетровська область. Щодо тенденцій, які складаються з коефіцієнтом диспропорції за цим показником, то варто зазначити, що співвідношення максимального та мінімального значень показника за останні три роки значно скорочується в межах адміністративно-територіальних одиниць (без урахування м. Києва). Коефіцієнт диспропорції зменшився з 12,8 разів до 7,4 разів. Щодо коефіцієнта диспропорції доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням м. Києва, то цей показник залишається незмінним, складаючи 11,1 рази. Така тенденція пояснюється тим, що в процесі децентралізації, який було впроваджено з 2015 року, місцеві бюджети адміністративно-територіальних одиниць отримали більші можливості у формуванні свого бюджетного потенціалу як складової фінансового потенціалу адміністративно-

територіальних одиниць та забезпечили зниження рівня диспропорції за доходами місцевих бюджетів у межах цих територіальних одиниць. Зростання бюджетного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць є фінансовою основою забезпечення якісними соціально-економічними послугами населення цих територіальних утворень та розвитку в їх межах інфраструктури.

Наступним показником, який впливає на формування фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць та відображає диспропорції в їх розвитку, є доходи населення (табл. 7).

Диспропорції за доходами населення в межах адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням показників м. Києва є значно вищими, а за досліджуваній період додали 2 пункти, склавши 10,5. Отже, доходи населення м. Києва є в десять із половиною разів вищими за доходи населення Чернівецької області. Проте варто врахувати те, що Державна служба статистики під час одержання вибірових статистичних результатів отримує неповну й не завжди достовірну інформацію, тому що для всіх прикордонних областей України характерний вищий показник тінзації доходів населення від незареєстрованої підприємницької діяльності, валютних офіційних надходжень домогосподарств

від закордонного заробітчанства, які не враховуються у статистичних загальних даних. Отже, показник диспропорції за доходами населення в адміністративно-територіальних одиницях України відображає не завжди об'єктивну інформацію. Також потрібно враховувати, що в Україні тінзація фонду оплати праці за останні роки складала від 70% до 90% порівняно з офіційною, що у 2018 році становила 32% [7, с. 36; 8].

Загалом цей чинник також сприяє диспропорції середньої заробітної плати в адміністративно-територіальних одиницях і свідчить про занижений рівень середньої заробітної плати в областях із найвищим рівнем незадекларованої зайнятості. Як свідчать дані табл. 7, диспропорції за рівнем середньої заробітної плати порівняно з іншими показниками диспропорції є невисокими, сягаючи значень від 1,4 до 2,4. Отже, середній рівень заробітної плати в межах адміністративно-територіальних одиниць показує диспропорцію у 1,4 та 2,4 рази. При цьому найвищий розмір середньої заробітної плати характерний для м. Києва та Донецької області, а найнижчий рівень має Тернопільська область.

Висновки. Підбиваючи підсумок щодо вивчення питання економічного оцінювання формування фінансового потенціалу регіонів України як основи їх збалансованого економічного розвитку, доходимо таких висновків. По-перше, основною причиною погіршення ситуації щодо формування достатнього фінансового потенціалу регіонів є диспропорції в обсягах сформованого валового регіонального продукту адміністративно-територіальними одиницями України, обсягах реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання, обсягах доходів місцевих бюджетів та доходах населення, а також їх середньомісячній заробітній платі як домінуючих факторах впливу. По-друге, домінування інвестиційної привабливості Києва й п'яти областей, а саме Дніпропетровської, Київської, Донецької, Львівської та Одеської, породжує ще більше диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів України. По-третє, посилення диспропорцій у розвитку регіонів породжене не лише економічною кризою, але й військовою агресією Російської Федерації та втратою значного потенціалу тимчасово окупованих територій України.

Саме визначені причини вимагають формування нових інституційних інструментів забезпечення збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України та вдосконалення управління їх фінансовим потенціалом, а також фінансовими ресурсами їх місцевих бюджетів. Під час формування фінансового потенціалу цих територіальних утворень необхідним є проведення ґрунтовного аналізу показників результативності та ефективності використання наявних і потенційних можливостей регіонів України. Задля вдосконалення процесу формування їх фінансового потенціалу та фінансових ресурсів місцевих бюджетів України увага представницьких органів повинна зосереджуватись на пошуку нових, потенційно невикористаних можливостей задля забезпечення збалансованого розвитку своєї адміністративно-територіальної одиниці.

Бібліографічний список:

1. Буряченко А. Фінансовий потенціал регіонального розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 342 с.
2. Валовий регіональний продукт (2004–2017). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2019).
3. Козоріз М., Возняк Г. Фінансовий потенціал регіону: економічна суть та структура. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2011. Вип. 8 (29). Ч. 3. С. 48–56.
4. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 рік / Департамент з питань регіонального розвитку. Травень 2019 року. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Reytingova-otsinka-za-2018-rik-prezentatsiyi-materiali.pdf> (дата звернення: 20.05.2019).
5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с.
6. Тимошенко О. Фінансовий потенціал як основа соціально-економічного розвитку територіальної громади. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 1 (13). С. 123–126.
7. Цимбал О. Огляд «Незадекларована праця в Україні: форми прояву, масштаби та заходи в рамках системи інспекції праці» підготовлений у рамках Проекту МОП «Зміцнення системи інспекції праці і механізмів соціального діалогу». Березень 2017 року. URL: http://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2017/08/2_%D0%9D%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B4B8.pdf (дата звернення: 21.03.2019).
8. Харазішвілі Ю. Методичний підхід до оцінювання тіньової зайнятості в Україні. *Економіка України*. 2010. № 12. С. 16–28.

References:

1. Buryachenko A. (2013). Finansovyy potencial regionalnogo rozvytku. [The financial potential of regional development]. Kyiv : KNEU.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2004–2017). Valovyy regionalnyy produkt. [Gross regional product] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 16 March 2019).
3. Kozoriz M., Wozniak G. (2011) Finansovyy potencial rehionu: ekonomichna sutj ta struktura [The financial potential of the region: economic essence and its structure]. *Ukrainian Economic Sciences. Accounting and Finance Series*, vol. 8. (29), no. 3, pp. 48–56.
4. (2019). Monitoryng socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv za 2018 rik. Departament z pytanj rehionalnogo rozvytku [Monitoring of socio-economic development of regions in 2018. The Department for Regional Development]. Available at: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Reytingova-otsinka-za-2018-rik-prezentatsiyi-materiali.pdf> (accessed: 20 May 2019).
5. Varnalij Z. (2005). Rehiony Ukrainy: problemy ta priority socialjno-ekonomichnogho rozvytku [The regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv : Knowledge of Ukraine (in Ukrainian).
6. Tymoshenko O. (2012). Finansovyy potencial jak osnova socialjno-ekonomichnogho rozvytku terytorialnoj ghromady [Financial potential as a basis for socio-economic development of the territorial community]. *Ukrainian Bulletin of the National Bank of Ukraine's Banking University*, vol. 1 (13), pp. 123–126.
7. Tsymbal O. (2017). Oghljad "Nezadeklarovana pracja v Ukraini: formy projavu, mashtaby ta zakhody v ramkakh systemy inspektsiji pracji" [Undeclared work in Ukraine: its forms, scope and measures within the labor inspection system]. Available at: http://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2017/08/2_%D0%9D%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B4B8.pdf (accessed: 21 March 2019).
8. Kharazishvili Yu. (2010). Metodichnyy pidkhid do ocinjuvannja tinjovoi zajnjatosti v Ukraini [Methodical approach to estimate the shadow employment in Ukraine]. *Economics of Ukraine*, vol. 12, pp. 16–28.